

The Gleaner

Vol 10 (1973)

Η Έκθεση Βιβλίου της Bibliothèque Nationale

Αγγελική Γαβαθά – Παναγιωτοπούλου

doi: [10.12681/er.10453](https://doi.org/10.12681/er.10453)

Copyright © 2016, Αγγελική Γαβαθά – Παναγιωτοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Γαβαθά – Παναγιωτοπούλου Α. (2016). Η Έκθεση Βιβλίου της Bibliothèque Nationale. *The Gleaner*, 10, 151–155. <https://doi.org/10.12681/er.10453>

ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἡ Ἐκθεση Βιβλίου τῆς *Bibliothèque Nationale*

Τὸ 1972 σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο γιορτάστηκε «Τὸ ἔτος τοῦ βιβλίου». Ἡ συμμετοχὴ τῆς Γαλλίας ἐκφράστηκε μὲ μία σειρά ἐκδηλώσεων, ὅπως τὸ «Διεθνὲς φεστιβάλ Βιβλίου» στὴ Νίκαια (15 - 32 Ἀπριλίου), ἐκδήλωση ἐτήσια πὸν φέτος ὅμως ἐπῆρε ἰδιαίτερη σημασία, καὶ τὴν Ἐκθεση πὸν ὀργάνωσε ἡ Κοινοτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Troyes, πόλη ὅπου πρωτοκατασκευάστηκε χαρτὶ στὴν Γαλλία, στὰ 1348.

Τὸ σπουδαιότερο γεγονός ὅμως ὑπῆρξε ἡ Ἐκθεση Βιβλίου στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ (Μάϊος - Ὀκτώβριος), ἀπὸ τὶς πλουσιότερες πὸν ἔχουν ποτὲ ὀργανωθεῖ γιὰ τὸ βιβλίο. Στὶς δύο μεγάλες αἴθουσες τῆς Βιβλιοθήκης, τὴν αἴθουσα Richelieu καὶ τὴν παρακείμενη σ' αὐτήν, καθὼς καὶ σὲ μικρότερους γειτονικοὺς χώρους, στεγάστηκαν τὰ 718 σπάνια ἐκθέματα πὸν ἀνῆκαν στὶς πλούσιες συλλογὲς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Κύριο μέλημα τῶν ὀργανωτῶν ἦταν νὰ προσφέρουν στὸν ἐπισκέπτη ὄχι μόνο μία χρονολογικὴ παρουσίαση τοῦ βιβλίου ἀλλὰ «τὴν τεχνικὴ του, τὸν ρόλο του, τὶς περιπέτειές του στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος», ὅπως τὸ σημειώνει ὁ Etienne Demtery, Γενικὸς διευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, στὸν πρόλογο τοῦ Καταλόγου. Ὁ Κατάλογος αὐτός, καθὼς ἔχει συνταχθεῖ καὶ τυπωθεῖ μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια, εἶναι ἕνας πολύτιμος ὁδηγὸς γιὰ τὸν ἐπισκέπτη· μὲ τὰ εἰσαγωγικὰ σημειώματα στὸ κάθε τμῆμα, τὰ ἐπεξηγηματικὰ σχόλια, τὰ ἐκθέματα καὶ ἀκόμα τὴν ποικίλη του εἰκονογράφηση ἀποτελεῖ ἕνα χρήσιμο βοήθημα σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ σχετικὰ θέματα.

Ὅπως εἶναι φυσικὸ ἄλλωστε, αὐτὸ πὸν κατεξοχὴν παρουσιάζεται στὴν ἐκθεση εἶναι ἡ τεχνικὴ τοῦ βιβλίου: τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς κατασκευῆς του καὶ ἡ τελικὴ του διαμόρφωση ὡς τὶς ἡμέρες μας. Ἐτσι βλέπουμε τὰ διάφορα ὕλικά πὸν χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση γραπτῶν κειμένων· σχεδὸν ὅλα πρωτοπαρουσιάστηκαν στὶς χῶρες τῆς Ἀνατολῆς: κείμενα γραμμένα σὲ σκληρὴ ὕλη, πέτρα, μάρμαρο ἢ μέταλλο, ὅπως τὸ χειρόγραφο σὲ φύλλα χαλκοῦ ἀπὸ τὴν Βιρμανία (Kamavaca, Pali 18ος αἰ., ἀρ. Κατ. 12), ἀλλὰ καὶ σὲ μαλακὴ ὕλη: σὲ ὀπτὴ γῆ ἢ ἐπάνω σὲ πλάκες ἀπὸ κερὶ εἰδικὰ ἐργασμένες, σὲ ξύλο,

μετάξι, έλεφαντόδοντο, όλα όμορφα διακοσμημένα, σε παράδοξα συχνά σχήματα πού τά άπαιτεί πολλές φορές τó ίδιο τó ύλικό. Ό πάπυρος, τó πιό χρησιμοποιημένο ύλικό στην χώρα τών Φαραώ, αντιπροσωπεύεται άπό τó σημαντικότερο έκθεμα σ' αυτό τó τμήμα, τόν πάπυρο «Prisse» (2000 π. Χ., άρ. Κατ. 1), ό όποιος άπό τó σχήμα του όνομάζεται «τó παλαιότερο βιβλίό του κόσμου»: πρόκειται για ένα κύλινδρο 7,05 εκ. κομμένο σε τμήματα διαφόρου μήκους, όπου τó κάθε φύλλο άντιστοιχεί στίς ποικίλες ύποδιαιρέσεις του κειμένου.

Τό χαρτί κάνει την εμφάνισή του στην Κίνα τόν 2ο μ. Χ. αιώνα και άπό εκεί στίς χώρες του Ίσλάμ. Οι Άραβες άργότερα μέσω της Ίσπανίας θά τó μεταφέρουν στη Δύση. Την πορεία του και την τεράστια σημασία της για την άνάπτυξη και διάδοση τών άνθρωπίνων γνώσεων παρουσιάζει ένα άλλο τμήμα της Έκθεσης, άπό τά πλουσιότερα σε ποικιλία, σπανιότητα και ώραιότητα εκθέματα. Κινέζικα και άραβικά χειρόγραφα και τυπωμένα βιβλία, όλα θαναμάσια διακοσμημένα, μās προετοιμάζουν για μορφές τις όποιες θά άπαντήσουμε άργότερα στη Δύση, περιοχή όπου ή περγαμηνή, γνωστή στίς μεσογειακές χώρες άπό την Άρχαιότητα, ήταν τó ύλικό γραφής τó πιό διαδομένο σε όλη την περίοδο του Μεσαίωνα. Λαμπρά δείγματα χειρογράφων σε περγαμηνή, καλλιτεχνικά ίστορημένα έχουν εκτεθει, όλα άπό τις πλούσιες συλλογές της Έθνικης Βιβλιοθήκης, όπως ό «πορφυρούς» κώδικας «Ευαγγέλιο της Σινώπης» (6ος αι., άρ. Κατ. 57), ό χάρτης της Μεσογείου του Guillemus Soleri (1380 περίπου) για τόν όποιο χρησιμοποιήθηκε ένα όλόκληρο δέρμα ζώου, όπως καθαρά φαίνεται άπό τó σχήμα του (άρ. Κατ. 53) ή ακόμα ή χρυσωμένη περγαμηνή «Heures à l'usage de Rome» (άρ. Κατ. 59).

Έκτός άπό τά εκθέματα άπό περγαμηνή παρουσιάζεται στην Έκθεση και ή τεχνική της κατασκευής της: ό έπισκέπτης μπορεί να παρακολουθήσει τις διαδικασίες έπεξεργασίας του ύλικού, τά έργαστήρια και τά εργαλεία όσα χρησιμοποιούσαν είτε ό καλλιγράφος είτε ό άντιγραφάς στην ώρα της δουλειάς τους. Έτσι π. χ. σε μία σελίδα άπό τις V «Ομιλίες» του Hildebert de Lavardin (12ος - 13ος αι., άρ. Κατ. 53) περιγράφεται ό τρόπος της έπεξεργασίας του δέρματος, ενώ με τó ίδιο θέμα ασχολείται στόν 18ο πιά αιώνα και ό Jerome de La Lande στό βιβλίό «Art de faire le parchemin» 1762 Παρίσι (in folio, 52 σελ., άρ. Κατ. 64).

Παράλληλα με την περγαμηνή αρχίζει να χρησιμοποιείται και στην Δύση τó χαρτί, όλη φτηνή και εύχρηστη. Τó πρώτο εκθέμα αυτού

τοῦ τμήματος εἶναι ἓνα λατινικὸ γλωσσάριο τοῦ 11ου αἰ. ἐπάνω σὲ χαρτὶ κατασκευασμένο μὲ τὴν ἀραβικὴ τεχνικὴ (ἀρ. Κατ. 96). ἀνῆκε ἄλλοτε στὸ ἀββαεῖο τοῦ *Santo Dominco de Silos* τῆς βορείου Ἰσπανίας, ὅπου στὴν ἐπαρχία *Valence* γνωρίζουμε ἀπὸ κείμενο τοῦ 1506 τὴν λειτουργία ἑνὸς ἐργαστηρίου κατασκευῆς χαρτιοῦ. Γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα τὰ δύο ὕλικά (περγαμηνή-χαρτί) συνυπάρχουν γιὰ τὴν γραφὴ τῶν κωδίκων, ὅπως ἀργότερα θὰ συνυπάρξουν γιὰ πολὺ ὁ χειρόγραφος κώδικας καὶ τὸ τυπωμένο βιβλίον.

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ Ἐκθεσὴ τοῦ Βιβλίου τῆς *Bibliothèque Nationale* ἀποτελεῖ μίαν ὑψηλὴ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση. Ὅστόσο, καὶ αὐτὸ εἶναι ἓνα σημεῖο πὸν θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ἰδιαίτερα, οἱ ὀργανωτὲς ἀπέβλεψαν, πέρα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ εὐχαρίστηση, νὰ δώσουν διδακτικὸ περιεχόμενο στὴν μοναδικὴ αὐτὴ ἐκδήλωση. Τὶς προσπάθειες αὐτὲς δείχνει πολὺ ἔντονα τὸ τμήμα μὲ θέμα τὴν ὅλη διαδικασίαν τῆς προετοιμασίας ὡς τὴν τελικὴ ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου· ἡ τεχνικὴ τῆς ἐκτύπωσης στὰ πρῶτα τῆς κιάλας βήματα, ἡ δημιουργία τῶν χαρακτήρων, τὰ χυτήρια τῆς ἐποχῆς, τὰ πιεστήρια, τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια παρουσιάζονται στὸν ἐπισκέπτη ἢ μὲ ἐκθέματα ἀθηντικά, δανεισμένα ἀπὸ τὴν *Imprimerie Nationale* (μητρες, χαρακτῆρες τυπογραφικοὶ) ἢ μὲ λιθογραφίες τῆς ἐποχῆς πὸν ἀπεικονίζουν τὰ ὕλικά καὶ τὰ ἐργαστήρια (ἀρ. Κατ. 126 - 148).

Κάτω ἀπὸ τὴν γενικὴ ὀνομασία «Γέννηση καὶ μεταμόρφωση τοῦ βιβλίου» ἀκολουθεῖ ἓνα ἄλλο μεγάλο τμήμα τῆς Ἐκθεσῆς τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο στὴν δημιουργία καὶ ἐξέλιξη τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ στὸ σχῆμα, τὴν σελιδοποίησιν, τὸ δέσιμο καὶ τὴν διακόσμηση τοῦ βιβλίου. Ἡ ἰδέα πὸν κυριαρχεῖ στοὺς ὀργανωτὲς εἶναι νὰ δείξουν τὴν ἀρχικὴ ἐξάρτηση καὶ τὴν ὁμοιότητα τοῦ τυπωμένου βιβλίου ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τόσο στὸ περιεχόμενο ὅσο καὶ στὴν μορφή. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δύο Λειτουργικὰ κείμενα τοποθετημένα τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο, τὸ ἓνα χειρόγραφο τοῦ 14ου αἰ. (ἀρ. Κατ. 181), τὸ ἄλλο τυπωμένο στὸ Παρίσι τὸν 15ο αἰ. (ἀρ. Κατ. 182), τὰ ὁποῖα ἔχουν μιὰ ἀπόλυτη σχεδὸν ὁμοιότητα.

Ὅσο ὁμῶς ἀλλάζει καὶ ποικίλει τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, ὅσο εὐρύνεται τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τόσο καὶ ἡ μορφή του αὐτονομεῖται καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν παράδοση, ἀπ' ὅ,τι δηλ. τοῦ ἔχει κληρονομήσει τὸ χειρόγραφο. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὴν εἰκονογράφηση: στοιχεῖο συμπληρωματικὸ τοῦ κειμένου στὴν ἀρχή, καθαρὰ αἰσθητικὸ ἀργότερα, ὑπάρχει ἤδη σ' ἓνα ἐλληνικὸ χειρόγραφο ἀπὸ πάπυρο

γράφου γίνονται συγχρόνως τεχνίτες και ἔμποροι. Ἐφόσον διευρύνεται τὸ κοινὸ τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ υἱοθετήσουν νέους τρόπους ὀργάνωσης γιὰ τὴν διακίνηση τοῦ ἐμπορευμάτος τους. Αὐτὸ τὸ δείχνουν στὴν Ἐκθεση τοῦ Βιβλίου και οἱ ποῶτοι κατάλογοι ἀνάμεσά τους, ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ὁ κατάλογος τοῦ Ἄλδου Μανούτιου γιὰ 34 ἑλληνικὰ βιβλία ποὺ ἐτύπωσε στὰ 1503 (βλ. ἀρ. Κατ. 440)· ἀλλὰ και διαφημιστικὲς ἀφίσες, σήματα τῶν τυπογράφων, κατάλογοι τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν πανηγύρεων τῆς Λειψίας και τῆς Φραγκφούρτης, κέντρων σημαντικῶν γιὰ τὸ ἐμπόριο και τὴν διακίνηση τοῦ βιβλίου.

Πολυάριθμα εἶναι τὰ ἐκθέματα ποὺ ἀφοροῦν στὰ προνόμια ἀλλὰ και στοὺς περιορισμοὺς τῶν βιβλιοπωλῶν, καθὼς ὀρίζονται ἀπὸ τὴν ἐξουσία: Οἱ *lettres patentes* τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Ιου, μὲ τὶς ὁποῖες ἰδρύει τὸ *dérôt légal*, εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα, ὅπως και τὸ διάταγμα ποὺ καταδικάζει τὸ ἔργο τοῦ Voltaire «*Lettres philosophiques*» (ἀρ. Κατ. 470, 471, 491). Ἐνα ἀδόγραφο ἐξάλλον τοῦ Diderot μὲ θέμα τὸ ἐμπόριο τοῦ βιβλίου, σημαντικό θεωρητικὸ κείμενο ποὺ πραγματεύεται τὸ θέμα τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας, βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ ἐκθέματα τοῦ τμήματος αὐτοῦ (ἀρ. Κατ. 501).

Και ὁ ἀναγνώστης ὅμως ἔχει τὴν θέση του στὴν Ἐκθεση. Ἡ βαθεῖά του σύνδεση μὲ τὸ βιβλίο, τὰ ἴχνη ποὺ ἀφήνει σ' αὐτό, φαίνονται ἀπὸ ἓνα πλῆθος *ex-libris* ἢ ἀπὸ τὶς ποικίλες σταχώσεις, καμωμένες σύμφωνα μὲ τὴν αἰσθητικὴ του ἢ τὶς ἀνάγκες του. Μιὰ θαυμάσια μικρογραφία σ' ἓνα χειρόγραφο τοῦ 15ου αἰ. (ἀρ. Κατ. 508) δείχνει τὸν καρδινάλιο Hugues de Lusignan νὰ ἐξετάζει ἓνα χειρόγραφο, ἐνῶ ἔμποροι περιμένουν γιὰ νὰ τοῦ δείξουν κι ἄλλα. Τὸ οἰκόσημό του ποὺ τὸ διακρίνουμε στὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς του, θὰ περάσει σὲ ἄλλη σελίδα τοῦ χειρογράφου ὡς σῆμα ἰδιοκτησίας τοῦ ἐντύπου.

Ἡ ἔκθεση κλείνει μὲ 80 ἐκθέματα, διαλεγμένα ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης μὲ κοιτήρια καθαρὰ αἰσθητικά. Ἐνα πανόραμα τῆς τέχνης τοῦ βιβλίου ξετυλίγεται στὰ μάτια τοῦ θεατῆ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου, κυρίως τοῦ γαλλικοῦ—ποὺ εἶναι και τὸ ἰδιαίτερο μέλημα τῶν ὀργανωτῶν— ἀπὸ τὴν Πεντάτευχο τῆς Tours τοῦ 7ου αἰ. (ἀρ. Κατ. 630), τὸ Ὁρολόγιο τῆς Ἰωάννας τῆς Ναβάρρας (14ος αἰ., ἀρ. Κατ. 645) ἕως τὰ ποιήματα τοῦ Lautreamont εἰκονογραφημένα ἀπὸ τὸν *Salvator Dali*.

γράφου γίνονται συγχρόνως τεχνίτες και ἔμποροι. Ἐφόσον διευρύνεται τὸ κοινὸ τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ υἱοθετήσουν νέους τρόπους ὀργάνωσης γιὰ τὴν διακίνηση τοῦ ἐμπορεύματός τους. Ἀπὸ τὸ δείχνουν στὴν Ἐκθεση τοῦ Βιβλίου και οἱ πρῶτοι κατάλογοι ἀνάμεσά τους, ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ὁ κατάλογος τοῦ Ἄλδου Μανούτιου γιὰ 34 ἑλληνικὰ βιβλία πὸν ἐτύπωσε στὰ 1503 (βλ. ἀρ. Κατ. 440)· ἀλλὰ και διαφημιστικὲς ἀφίσες, σήματα τῶν τυπογράφων, κατάλογοι τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν πανηγύρεων τῆς Λειψίας και τῆς Φραγκφούρτης, κέντρων σημαντικῶν γιὰ τὸ ἐμπόριο και τὴν διακίνηση τοῦ βιβλίου.

Πολύαριθμα εἶναι τὰ ἐκθέματα πὸν ἀφοροῦν στὰ προνόμια ἀλλὰ και στοὺς περιορισμοὺς τῶν βιβλιοπωλῶν, καθὼς ὀρίζονται ἀπὸ τὴν ἐξουσία: Οἱ *lettres patentes* τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Ιου, μὲ τις ὁποῖες ἰδρύει τὸ *dépôt légal*, εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα, ὅπως και τὸ διάταγμα πὸν καταδικάζει τὸ ἔργο τοῦ Voltaire «*Lettres philosophiques*» (ἀρ. Κατ. 470, 471, 491). Ἐνα αὐτόγραφο ἐξάλλου τοῦ Diderot μὲ θέμα τὸ ἐμπόριο τοῦ βιβλίου, σημαντικό θεωρητικὸ κείμενο πὸν πραγματεύεται τὸ θέμα τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας, βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ ἐκθέματα τοῦ τμήματος αὐτοῦ (ἀρ. Κατ. 501).

Και ὁ ἀναγνώστης ὅμως ἔχει τὴν θέση του στὴν Ἐκθεση. Ἡ βαθεῖά του σύνδεση μὲ τὸ βιβλίον, τὰ ἴχνη πὸν ἀφήνει σ' αὐτό, φαίνονται ἀπὸ ἓνα πλῆθος *ex-libris* ἢ ἀπὸ τις ποικίλες σταχώσεις, καμωμένες σύμφωνα μὲ τὴν αἰσθητικὴ του ἢ τις ἀνάγκες του. Μιὰ θαυμάσια μικρογραφία σ' ἓνα χειρόγραφο τοῦ 15ου αἰ. (ἀρ. Κατ. 508) δείχνει τὸν καρδινάλιο Hugues de Lusignan νὰ ἐξετάζει ἓνα χειρόγραφο, ἐνῶ ἔμποροι περιμένουν γιὰ νὰ τοῦ δείξουν κι ἄλλα. Τὸ οἰκόσημό του πὸν τὸ διακρίνουμε στὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς του, θὰ περάσει σὲ ἄλλη σελίδα τοῦ χειρογράφου ὡς σῆμα ιδιοκτησίας τοῦ ἐντόπου.

Ἡ ἔκθεση κλείνει μὲ 80 ἐκθέματα, διαλεγμένα ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης μὲ κριτήρια καθαρὰ αἰσθητικά. Ἐνα πανόραμα τῆς τέχνης τοῦ βιβλίου ξετυλίγεται στὰ μάτια τοῦ θεατῆ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου, κυρίως τοῦ γαλλικοῦ—πὸν εἶναι και τὸ ἰδιαίτερο μέλημα τῶν ὀργανωτῶν— ἀπὸ τὴν Πεντάτευχο τῆς Tours τοῦ 7ου αἰ. (ἀρ. Κατ. 630), τὸ Ὁρολόγιό τῆς Ἰωάννας τῆς Ναβάρρας (14ος αἰ., ἀρ. Κατ. 645) ἕως τὰ ποιήματα τοῦ Lautreamont εἰκονογραφημένα ἀπὸ τὸν *Salvator Dali*.